

Островська Г.О.

Організація навчального процесу з формування готовності майбутніх учителів літератури до вивчення біографії письменника

*Островська Галина Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та методики навчання*

Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація Формування готовності майбутніх учителів літератури до вивчення життєдіяльності письменника вимагає сьогоденні змін як на рівні вибудовування системи роботи, змісту, так і умов реалізації (кількість годин, форми навчально-пізнавальної діяльності, ефективні вправи та завдання для самостійного опрацювання). Стаття містить обґрунтування умов ефективної організації навчального процесу з підготовки студентів-філологів до вивчення з учнями біографії письменника.

Ключові слова: професійна підготовка, формування готовності, учитель літератури, підходи, моделі навчання, компетенції, вивчення життєдіяльності письменника

Сьогодні як ніколи у суспільстві спостерігається зростаюча роль знань та освіти. Соціально-економічні та державно-політичні зміни в Україні зумовили необхідність модернізації системи освіти в країні, в т.ч. з підготовки майбутніх педагогів, яка мала б йти на випередження потреб суспільства. Адже країні потрібен фахівець з ґрунтовною базовою підготовкою, який здатний ефективно і персоналізовано надавати освітні послуги, вільно володіти ІКТ та сучасними педагогічними технологіями, проектувати та моделювати навчальний процес. Педагогу, який буде працювати з дітьми, повинні бути притаманні «креативність та інноваційність; здатність до вирішення виникаючих проблем; «архітектурний» стиль мислення... персональна відповідальність» [11, с.119].

Професійна ідентичність складається з ціннісно-сміслового, емоційного та когнітивного компонентів. Останній вимагає засвоєння норм, вимог та традицій професії, тобто самоідентифікації у професії. [4, с. 105] Професійна готовність та ідентичність формуються у процесі професійного самопізнання – від стереотипності поведінки в типових обставинах до моделювання творчих рішень в непередбачуваних ситуаціях [12, с. 121-122]. Проте психолог Л. Виготський писав, що перш ніж залучати людину до будь-якої діяльності, «зацікав її нею, потурбуйся про те, щоб виявити, що вона готова до цієї діяльності, що в неї напружені усі сили, необхідні для цього». [2, с. 118] Студенти проектують власну життєву та професійну творчість при вивченні біографій видатних письменників через спостереження у цих особистостей цілеспрямованості, працелюбності, передумов розвитку творчих здібностей, усвідомлене сприйняття власного майбутнього, власної життєвої та професійної позиції.

Сьогодні відомі різні підходи до підготовки педагогів (Б. Вільсон, М. Кларін, З. Малькова, О. Мещанінов, Т. Поясок, Г. Селевко та ін.), достатньо напрацьовані у зарубіжній та вітчизняній методиці вивчення літератури (Т. Браже, В. Гладишев, В. Дробот, Н. Волошина, О. Куцевол, Л. Мірошниченко, Ю. Михайлова, О. Родіонова, Б. Степанишин та ін.). Наукові розвідки стосуються пошуку та аналізу ефективних систем, технологій, моделей, нового інструментарію навчання майбутніх спеціалістів. Проте проблема організації навчального процесу з формування готовності майбутніх учителів літератури до вивчення з учнями життєдіяльності письменника, до якої звертаються на кожному занятті в школі, залишається відкритою. Як наслідок, «звернення до біографічних матеріалів носить випад-

ковий характер», а «вивчення літератури підмінюється відомостями про неї» [3, с. 2]. Мета статті – окреслити основні складові організації навчального процесу у ВНЗ з формування готовності майбутніх учителів літератури до вивчення з учнями біографії письменника.

Спеціально-професійні компетенції майбутнього учителя літератури передбачають вміння добирати необхідний матеріал, використовувати теоретичні знання і практичні навички для ефективної організації навчально-виховного процесу (конструювати предметний зміст уроку, відповідно до вікових особливостей учнів та навчальної програми, моделювати навчальний процес з літератури з використанням нових педагогічних технологій, здійснювати логіко-дидактичний аналіз навчального матеріалу, організувати різні види діяльності учнів (в т.ч. рефлексивну і творчу) в залежності від поставлених завдань); розробляти навчально-методичне забезпечення, аналізувати освітні ресурси Інтернету; використовувати ІКТ у вивченні літератури, в т.ч. створювати мультимедійні презентації тощо.

Трансформуючи ці компетенції на проблему підготовки майбутніх педагогів до вивчення з учнями біографії письменника, можемо зазначити, що сучасний студент володіє навичкою пошуку біографічної інформації, якої надзвичайно багато в т.ч. в Інтернеті (це роблять сьогодні й учні ЗНЗ). Проте майбутні учителі не набувають необхідних у подальшій професійній діяльності знань та навичок ефективного відбору біографічної інформації до уроку, визначення її обсягу, форми подання учням, способів виявлення автобіографічних паралелей. Вирішити ці завдання допоможе поєднання в одній системі підготовки педагогів різних моделей навчання студентів, технологічного, компетентнісного та аксіологічного підходів. На наш погляд, готовність вирішувати професійні завдання складається з когнітивного, праксіологічного та мотиваційно-ціннісного (аксіологічного) компонентів, що забезпечуються різними формами та видами навчально-пізнавальної діяльності.

Мотиваційно-ціннісна (аксіологічна) складова містить мотиви, цілі, ціннісні установки, інтерес до професійної діяльності. На думку науковця Л. Кудашової, морально-психологічна готовність майбутніх педагогів складається з інформаційно-орієнтовного, мотиваційного, ціннісно-сміслового, особистісного компонентів, які необхідно реалізувати вже на першому курсі навчання студентів, адже це – умова їх свідомого навчання, удосконалення, розвитку, це – своєрідна міра їх майбутньої професійної діяльності, професій-

ної зрілості, регулятор поведінки [6]. Трансформуючи ідеї науковця на досліджувану проблему можемо зазначити, що для цього майбутні педагоги мають постійно збагачувати особистий досвід новими знаннями, в т.ч. засобами біографій та творчості письменників (зразки самореалізації особистості, способи долаття проблем або досягнення мети), емпатично розпізнавати закладену в них професійно значиму проблематику (етичну, мистецьку, суспільну). Рушійною силою морально-психологічної готовності виступатимуть діалогічна форма побудови заняття (дискусія, бесіда), проблемний виклад теоретичного матеріалу, створення ситуацій вибору особистісної позиції, суперечності між досягнутим та необхідним рівнем професійного становлення. Адже саме у такий спосіб відбуваються інтеріоризація, ідентифікація та екстеріоризація особистості майбутнього учителя літератури.

Технологічний підхід до формування у студентів-філологів готовності до вивчення з учнями життєдіяльності письменника передбачає вибудовування таких етапів навчальної діяльності, засобів, форм і методів навчання, при яких набуття знань, умінь і навичок дає максимальний результат [1, 5, 7, 8, 10, 11]. Визначальним фактором професійного самовизначення готовності студентів до вивчення біографії виступає суперечність між побутовим (пересічним) досвідом сприйняття та оцінки життя іншої людини (на рівні вражень, емоцій) та неупорядкованими теоретичними знаннями з різних навчальних дисциплін. Вирішити цю проблему допоможе розробка відповідних алгоритмів роботи, нових вправ, завдань, спецкурсу, впровадження різних форм навчання.

Готовність майбутнього педагога вимагає забезпечення етичних засад підготовки (знання про цінності етичні, естетичні, у психології, педагогіці, в освіті; етичність поведінки майбутнього педагога, коректне та обережне ставлення до іншої особистості (учня, колеги, особистісної інформації, висновків про іншу людину)). Аксиологічний підхід визначає систему ціннісних орієнтирів у навчанні студентів: людина – вища цінність суспільства; екзистенційна рівність людей; оцінка біографії письменника та його творчості з позиції загальнолюдських, національних та особистісних цінностей; цінність освіти, соціальна значимість професії учителя, її творчий характер; виховний та розвивальний вплив біографії письменника на учнів та майбутніх учителів; їх емоційно-вольові якості: відповідальність, повага до іншої особистості, любов до дітей, коректне ставлення до особистісної інформації тощо. Аксиологічний підхід забезпечує спрямованість пізнавальної активності та діяльності студентів на набуття базових і спеціальних компетенцій з вивчення біографії письменника, виступає зв'язуючою ланкою між теорією та практикою; дозволяє студентам з одного боку засвоювати методику вивчення біографії письменника, з другого – особистісно удосконалюватись, вибудовувати власну систему цінностей, в т.ч. мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності. Етичні засади готовності майбутніх учителів світової літератури тісно пов'язані з когнітивною та виховною функціями біографії (формування читацької, комунікативної, інформаційної, соціальної, професійно-трудової компетенцій, світоглядних цінностей, розвиток крити-

чного мислення). Тому викладач методики має звертати увагу студентів на ціннісне ставлення особистості (письменника, персонажа, учня) до суспільства, держави, національної культури, мистецтва художнього слова, до людей (найближче оточення (родина, друзі) і за необхідності – віддалені кола спілкування), до навчання і праці, до читання, до природи. Аксиологічний підхід передбачає використання наскрізної теми «життя людини» (письменника, учня), увагу до особистісних якостей студентів, їх здатність вибудовувати концептосферу письменника, аксіосферу уроку; забезпечує розвиток оціночної свідомості майбутнього учителя – ціннісного ставлення (етичного, естетичного, пізнавального) до педагогічної діяльності, життя, культури, особистості, її світогляду. Особливу роль відіграватиме інтеграція знань (міждисциплінарна обізнаність) про особистість, складові її життєдіяльності, вікові інтереси та особливості розвитку як на етапі відбору інформації, так і практичного її застосування при моделюванні навчальних ситуацій і уроку літератури.

Компетентнісний підхід – ключовий у стандартах вищої освіти нового покоління, результат формування системи компетенцій, складова системи оцінювання якості знань; це спрямованість підготовки спеціалістів на творчість, дію, ініціативу, результат – ефективно та творчо виконувати професійні обов'язки на гуманістичних засадах.

У системі підготовки майбутніх педагогів до вивчення з учнями біографії письменника використовуємо аудиторні заняття, педагогічну практику, самопідготовку. Щоб цей процес був цілісним, доцільно використовувати методичні посібники, електронні сайти та матеріали, синхронне (online) або асинхронне (offline) спілкування, консультування за допомогою електронної пошти (e-mail); ефективно поєднувати різні інноваційні моделі навчання: контекстне навчання (інтеграція різних видів діяльності студентів (навчальної, наукової, практичної); створення умов, максимально наближених до реальних) з імітаційним (інтерактивні вправи, навчальна гра, імітація навчального процесу в ЗНЗ); модульне навчання (зміст навчального матеріалу чітко структуровано відповідно до максимально повного його засвоєння, супроводжується обов'язковими блоками вправ і контролю за кожним фрагментом) з проблемним (самостійне вирішення студентом навчальних проблем та ситуацій, створених на занятті викладачем).

Студент має володіти ІКТ, навичками дослідницької діяльності, тому зростає роль його самостійної роботи. ІКТ дають можливість розширити спектр освітніх послуг, удосконалити вже існуючі, переходити від інформаційно-репродуктивних до проблемно-продуктивних методів навчання, від пасивних до активних форм засвоєння знань [7]. Вільний доступ до освітніх Інтернет-ресурсів, навчання за допомогою платформи дистанційного навчання Moodle, консультування викладачем через соцмережі тощо підвищують ефективність самостійної підготовки майбутнього вчителя літератури. Студент сам обирає зручний час, тривалість самостійної навчальної діяльності, темп засвоєння знань, необхідну кількість теоретичного матеріалу для виконання практичних вправ та тестових процедур, кількість повернень до теорії та практики тощо. У такий спосіб

ефективно реалізується особистісно-зорієнтований підхід до підготовки майбутніх педагогів (самостійне здобуття знань, досвіду, врахування та розвиток їх пізнавальних та особистісних можливостей).

Сьогодні усе активніше у класичну схему навчального процесу включається дистанційне навчання (не як альтернатива очній формі, а як один з видів самостійної навчальної діяльності студентів). Упровадження дистанційної моделі навчання сприяє:

- врегулюванню кількісно-якісних умов вивчення цієї теми відповідно до навчальної програми;
- повному навчально-методичному забезпеченню теми;
- створенню умов для індивідуалізації навчання (студент має вибір часу, обсягу, кількості спроб опрацювання теоретичного матеріалу, виконання практичних вправ);
- набуттю необхідних практико-орієнтованих умінь;
- розвитку ІКТ компетентності студентів, навичок самонавчання та самоосвіти;
- удосконаленню мотиваційно-ціннісного ставлення до власного професійного розвитку.

За такої організації навчання зростає не тільки його ефективність, а й навантаження на викладача. Перехід від начитки лекцій (інформування) до активних методів і форм навчання (в т.ч. проблематизації, дискусії, наукового пошуку, різноманітних форм самостійної роботи) вимагає додаткових зусиль і часу підготовки викладача з методики вивчення літератури (розробка змісту теоретичного та практичного навчального матеріалу, консультування студентів), активної пізнавальної діяльності майбутніх педагогів. Поєднання 2-3 моделей навчання може варіюватися відповідно до готовності викладача ВНЗ. Це дасть можливість вийти на вагомий результат, бути гнучким, підвищити рівень мотивації студентів. Поєднання різних моделей навчання студентів формує в них необхідні сьогодні навички самоосвіти, творчої та дослідницької діяльності, впровадження у практику власного досвіду новітніх педагогічних технологій. Викладач методики на кожному занятті має звертати увагу на такі складові підготовки, як мотивація студентів до навчання, активна пізнавальна діяльність, прикладне застосування знань (як під час аудиторного заняття, так і педагогічної практики). Тому доцільно детально розробити практико-логічну складову підготовки майбутніх фахівців (навчально-методичне забезпечення) – систему вправ на набуття навичок ефективного вибудовування навчальних ситуацій з вивчення біографії письменника та самого уроку літератури, що передбачає різномірівневі, різноспрямовані та комплексні завдання.

Навчальну діяльність студентів можна звести до таких видів:

- репродуктивна (у її основі засвоєння та відтворення знань та способів діяльності за чітко фіксованими алгоритмами і моделями роботи над біографією письменника, запропонованими викладачем);
- продуктивна (пошукова (акцент робиться на набутті пізнавального досвіду, особистісної активності, вибудовуванні власних стратегій роботи з інформацією про життєдіяльність творчої особистості тощо), дослідницька (виявлення провідних тем творчості та світоглядних переконань митця, аналіз біографічних досліджень (теорій та підходів), системне ба-

чення зв'язків суспільних подій та життя письменника, висунення гіпотез, прогнозування результатів пошуку на побудову навчального процесу в ЗНЗ, моделювання завдань тощо), комунікативна, моделююча (як на рівні змісту так і на рівні діяльності)); – рефлексивна (пізнавальна, емоційно-оціночна).

Активна комунікативна діяльність студентів під час лекційних та лабораторних занять визначає діалогічний характер навчального процесу (в т.ч. з пошуку шляхів вирішення проблеми, вміння почути іншу точку зору (множинність та варіативність), толерантність, аргументованість своєї позиції...), виступає інструментом набуття навички побудови різножанрових повідомлень про історію життєдіяльності письменника, засобом застосування знань. Діалогічність заняття – це чітко продуманий (спланований) процес обміну інформацією, ідеями, пропозиціями, підходами до вирішення проблеми.

Формування готовності до вивчення життєдіяльності письменника носить комплексний характер, адже готовність майбутнього педагога до певного виду діяльності формується у свідомості відповідно до логіки цієї діяльності як внутрішнє особистісне вмотивоване ставлення до ролі і функцій цілісної системи професійної підготовки. Тому під час занять, навчальних ситуацій, вирішення різного типу навчальних задач акцент робиться на такій інформації, з якої у студентів вибудовується «система вимог» (за Ю. Швалбом) або послідовність дій, які в ході рефлексії усвідомлюються як модель (зразок, план) діяльності. Навчально-професійні задачі, які студенти розв'язують під час занять, мають на меті опанування способами практичної діяльності, переорієнтацію з інтересу до предмета дослідження на процес діяльності.

Така організація підготовки студентів дасть результат за умов:

- свідомої вмотивованості студентів (морально-психологічної готовності) засвоювати знання про мету, завдання та ефективні способи вивчення життєдіяльності письменника на уроці літератури в ЗНЗ;
- практико-орієнтованого характеру усього процесу професійної підготовки майбутніх учителів літератури;
- використання наскрізної теми (життєдіяльність людини);
- постійного збагачення емоційно-ціннісного особистісного досвіду студентів засобами наукової, публіцистичної та художньої біографії;
- емпатійного засвоєння професійно значимих цінностей;
- діалогічної форми побудови занять та створення під час них ситуацій морального вибору для визначення особистісної позиції майбутнього учителя;
- відкритого педагогічного середовища, що поєднує алгоритми роботи та варіативність; індивідуальні та колективні, активні та пасивні, аудиторні та самостійні форми навчально-пізнавальної діяльності, класичну методику та сучасні інноваційні педагогічні технології.

Формування готовності майбутніх учителів літератури до вивчення біографії письменника вимагає системного підходу викладача ВНЗ до вирішення цієї проблеми, поетапності навчання, його практичної спрямованості,

діалогічного характеру взаємодії студентів, їх активної самостійної пізнавальної діяльності, яку вибудовує викладач, в тому числі через online / offline спілкування; якісного навчально-методичного забезпечення реалізації усіх складових готовності, поєднання різних форм навчання студентів. Системність процесу підготовки майбутніх учителів літератури до вивчення біографії в школі підтверджують підпорядкування усіх складових навчального процесу єдиній меті, його спрямованість на прогнозований результат (професійну готовність), зорієнтованість на особистість студента, наявність обов'язкових діагностичних процедур вимірювання результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів (критерії, показники, інструменти).

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Биков В.Ю. Модели организационных систем открытой освіти: [Монография] / Валерий Юхимович Биков. – К.: Атика, 2008. – 684 с.
Bykov V.Yu. Models of organizational systems of open education: [Monograph] / Valery Yu. Bykov. - K.: Atika, 2008. - 684 p.
2. Виготський Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1994. – 480 с.
Vigotsky L.S. Educational Psychology / Ed. V. Davydov. – M.: Pedagog, 1994. – 480.
3. Гладисhev В.В. Використання автобіографічних матеріалів у процесі вивчення життя і творчості письменника в курсі зарубіжної літератури (XI клас). – 13.00.02. – Методика викладання /зарубіжної літератури/ – автореф. дис. канд. пед. наук/ Гладисhev В.В. – К., 1995. – 23 с.
Gladyshev V.V. Using of autobiographical material in the learning of life and work of writer in course of foreign literature (class XI) – 13.00.02. – Methods of teaching / Foreign Literature / – dis. abstract. cand. ped. sc. / Gladyshev V.V. – K., 1995. – 23 p.
4. Завалишина Д.М. Способы идентификации человека с профессией / Д.М. Завалишина // Психология субъекта профессиональной деятельности/ Под ред. А.В.Карпова/. – М.-Ярославль: ЯрГУ, 2001. – С.104-128.
Zavalishina D.M. The methods of human identification with the profession / D.M. Zavalishina // Psychology of the subject of professional activities / Ed. A.V. Karpov /. - Moscow-Yaroslavl: Yaroslavl State University, 2001. - P. 104-128.
5. Кларин М.В. Инновационные модели учебного процесса в современной зарубежной педагогике: автореферат дис. доктора пед. наук: 13.00.01 / Кларин М.В. – М., 1995. – 47 с.
Clarín M.V. Innovative models of educational process in modern foreign pedagogy: abstract dis. doctor ped. sciences: 13.00.01 / Clarín Mikhail. - M., 1995. - 47 p.
6. Кудашова Л.А. Формирование морально-психологической готовности студентов вузов – будущих социальных работников – к профессиональной деятельности: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Кудашова Луиза Алиевна – Саратов, 2002. – 190 с.
Kudashova L.A. Formation of moral-psychological readiness of students of high schools – future social workers – to the

Таким чином, у системі формування готовності майбутнього учителя літератури до організації навчально-виховного процесу в ЗНЗ з вивчення біографії письменника вирішальну роль відіграють зміст освіти, системний підхід до організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, активна самостійна пізнавальна та творча робота студентів, спрямованість усіх компонентів (принципів, підходів, видів та форм навчальної діяльності, її змістового наповнення) на досягнення результату – компетентного випускника ВНЗ. Розробки потребує система завдань та вправ з формування у майбутніх учителів літератури практичних навичок моделювання навчальних ситуацій та уроків з біографічними матеріалами.

- profession: dis. cand. ped. sciences: 13.00.01 / Kudashova Louise Alijevna. – Saratov, 2002. – 190.*
7. Мещанинов О.П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: теорія і методика професійної освіти: дис. док. пед. наук: 13.00.04 / О.П. Мещанинов – К., 2005. – 494 с.
Myeschaninov A.P. Current models of university education in Ukraine: Theory and Methods of Professional Education: dis. dr. ped. sciences: 13.00.04 / A.P. Myeschaninov. – K., 2005. - 494 p.
8. Половинкина В.В. Педагогическая модель организации дистанционного образования в вузе: дис. кандидата пед. наук: 13.00.01/ Половинкина Виталия Вадимовна – Нижний Новгород, 2010. – 169 с.
Polovinkina V.V. Pedagogical model of distance education in high school: dis. cand. ped. sciences: 13.00.01 / Polovinkina Vitaly Vadimovna - Nizhny Novgorod, 2010. - 169 p.
9. Поясок Т.Б. Застосування інформаційних технологій в навчальному процесі вищої школи: науково-метод. посібник для студентів і викладачів / Поясок Тамара Борисівна. – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2009. – 104 с.
Poyasok T.B. The use of information technology in teaching high school: scientific method. tool for students and teachers / Tamara B. Poyasok. - Kremenchug: PP Shcherbatykh O., 2009. - 104 p.
10. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учеб. пос. для пед. вузов и ин-тов повышения квалиф. / Герман Константинович Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
Selevko G.K. Modern educational technology: textbook for ped. universities and postgrad. inst. / Herman K. Selevko. - M.: Education, 1998. - 256 p.
11. Шестопалюк О.В. Інноваційні моделі навчання в діяльності вищих навчальних закладів // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – №3. – с.118-124.
Shestopalyuk A.V. Innovative models of learning in higher education activities // The theory and practice of social systems. - 2013. - №3. - S.118-124.
12. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность. – М.: Московский открытый соц. университет, 2001. – 272 с.
Schneider L.B. Professional identity. – M.: Moscow Open Social University, 2001. – 272 p.

H. Ostrovska. The organization of educational process of the formation of readiness of the future teachers of literature to the study of the writer's biography

Abstrakt. Formation of readiness of the future teachers of literature to the study of the history of the writer's activity requires changes at the level of the system, content and conditions of realization (the number of hours, forms of educational and cognitive activity, effective exercises and tasks for self-study). The article deals with the problem of proving the effective conditions of the educational process of students – philologists to prepare their pupils to the study of the writer's biography.

Keywords: professional training, formation of readiness, a teacher of literature, approaches, the models of learning, competence, learning of the writer's activity

Островская Г.А. Организация учебного процесса по формированию готовности будущих учителей литературы к изучению биографии писателя

Аннотация Формирование готовности будущих учителей литературы к изучению жизнедеятельности писателя требует сегодня изменений как на уровне построения системы работы, содержания, так и условий реализации (количество часов, формы учебно-познавательной деятельности, эффективные упражнения и задания для самостоятельной работы). Статья содержит теоретическое обоснование условий эффективной организации учебного процесса по подготовке студентов-филологов к изучению с учениками биографии писателя.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, формирование готовности, учитель литературы, подходы, модели обучения, компетенции, изучение жизнедеятельности писателя